

**ЛЕКСИЧНІ, СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ
«ПСИХОЛОГІЯ» В АНГЛІЙСЬКІЙ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ОЛІВЕРА САКСА «THE MAN WHO MISTOOK HIS WIFE
FOR A HAT» ТА «THE MIND'S EYE»)**

Статтю присвячено дослідженню термінів у галузі «психологія» на матеріалі англійської науково-популярної літератури, специфіку котрої обумовлено її призначенням, а саме масовим впровадженням наукової інформації для популяризації наукових відомостей, на противагу власне науковому тексту, орієнтованому на вузькоспеціалізоване вивчення. У статті вивчено лексичні, структурні і семантичні особливості психологічних термінів в англійській науково-популярній літературі на матеріалі творів американського лікаря-невролога й нейропсихолога Олівера Сакса. Виявлено та проаналізовано 299 психологічних термінів на матеріалі творів «The Man who Mistook his Wife for a Hat» та «The Mind's Eye». Установлено співвідношення вживаних термінів-слів та термінологічних словосполучень на основі аналізованого матеріалу. Дослідження науково-популярних творів (за формальною структурою) засвідчило значне превалювання термінів-слів психологічного спрямування порівняно із тематичними термінологічними сполученнями.

Аналіз структурних особливостей психологічної термінології засвідчив наявність різних морфологічних та синтаксичних моделей при формуванні психологічних термінів-слів та термінологічних словосполучень. Доведено, що за структурною характеристикою переважна більшість психологічних термінів-слів є похідними. Процес словотвору термінів за допомогою суфіксації установлено як один із найпродуктивніших способів поповнення термінологічного апарату психології. Окреслено частиномовну приналежність термінів-слів досліджуваного корпусу та з'ясовано, що досліджуваний корпус представлено іменниками, дієсловами та прикметниками. Проілюстровано такі моделі термінологічних словосполучень, з'єднаних безсполучниковим зв'язком, як іменник + іменник, прикметник + іменник, прикметник + прикметник + іменник, іменник + іменник + іменник. Установлено одну модель, утворену за допомогою прийменника, а саме, іменник + прийменник + іменник. Акцентовано превалювання двокомпонентних моделей термінів-слів. Зафіксовано чотирикомпонентну модель як найбільшу в аналізованому матеріалі. За критерієм семантики основного компонента виокремлено 5 лексико-семантичних категорій психологічної термінології: «об'єкт», «суб'єкт», «назви хвороб та патологічних станів», «процедури, маніпуляції», «психологічні стани».

Ключові слова: термін, термін-слово, термінологічне словосполучення, психологічна термінологія, науково-популярна література.

Вступ. Терміни є вагомою частиною лексичного складу кожної мови. Еволюціонуючи, наукове знання, що досягнуло певного рівня розвитку, вдається до пошуку знакової системи – мови свого вираження. Пошук та розробка знаків для опису знань виступає першим етапом синтезу знань у наукову інформацію, так як жодна інформація не може існувати за межами її кодового уявлення. Саме попит, детермінований розвитком спеціальних знань, зумовлює довгу історію становлення термінологій [11, с. 3].

Водночас науково-популярний стиль накладає відбиток на особливості аплікування термінології. На противагу текстам науковим, науково-популярний стиль звернено до широкого кола реципієнтів. Тому спеціальна термінологія, вживана в науково-популярному стилі, вирізняється широтою використання і зрозумілим значенням [2, с. 235].

Сьогодні термінологія як найважливіша ланка спеціальної лексики є найдинамічнішою, рухомою частиною лексико-семантичної системи мови. Відповідно основною одиницею будь-якої професійної мови (включаючи сферу психології), що є засобом спілкування фахівців, є термін. Термінологія певної сфери діяльності містить систему термінів, співвіднесених із системою понять відповідної галузі знання [17, с. 277].

Дослідження термінології як окремого лексичного пласта завжди провокувало низку гострих дискусій серед лінгвістів. За останні роки було створено фундаментальні праці, присвячені дослідженню різних термінологій, а саме військової (Т. Михайленко), біологічної (Л. Симоненко), будівельної (В. Марченко), тощо. Попри низку досліджень різної професійної

термінології, маловивченою залишається психологічна лексика, зокрема в науково-популярній літературі [19, с. 91].

Отже, **актуальність** дослідження термінів у науково-популярній літературі детерміновано об'єктивною причиною, а саме потребою цілісного підходу до аналізу функціонування термінів галузі «Психологія» в англійській науково-популярній літературі.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Спеціальна лексика і терміни складають особливий пласт лексики, що піддається свідомому регулюванню та впорядкуванню. Термінологічна лексика є частиною наукових знань, а, отже, і певної галузі науки [5, с. 5].

Терміни завжди були предметом аналізу багатьох лінгвістичних праць. Проте на сьогодні ще досить складно подати чітке визначення терміна, оскільки в лінгвістиці поки не існує загальноприйнятого визначення, яке б відбивало сутність термінів. Можна погодитися із думкою Н. Безгодової, яка вважає, що «терміни належать до конкретної термінологічної системи, тому термінологія – це система взаємопов'язаних термінів, які слугують для позначення якоїсь певної системи понять конкретної галузі знань, а не випадкова сукупність» [3, с. 459]. Дослідниця наголошує, що термін виконує дві функції: називає поняття (номінативна функція) й відображає їх зміст.

Дотримуємося визначення, яке запропонував О. Пономарів, як такого, що найбільш повно відображає всі особливості даного поняття. Отже, «термін – це одиниця історично сформованої системи термінів, що виражається словом або словосполученням, визначає поняття та його місце в системі інших понять, належить до словникового складу мови й підпорядковується її законам, слугує для спілкування людей, пов'язаних єдністю спеціалізації» [12, с. 91].

Психологія як наука належить до тієї сфери людського знання, яка володіє характеристиками спеціальної діяльності, але разом з тим наближається до неспеціальної галузі і є загальнодоступним та цікавим об'єктом для вивчення [6, с. 5]. Під психологічним терміном розуміємо слово або сполучення слів, які слугують для позначення понять і предметів психології, а також її сфер. Г. Лобанова зазначає, що психологічні терміни становлять головний смисловий зміст текстів психологічного спрямування [8, с. 48].

Мета дослідження полягає у встановленні лексичних, семантичних та структурних параметрів психологічних термінів в англійській науково-популярній літературі. Досягнення поставленої мети включає розв'язання таких **завдань**: дослідити співвідношення вживаних термінів-слів та термінологічних словосполучень на основі досліджуваного матеріалу; окреслити основні особливості структури психологічних термінів; з'ясувати частини належності термінів галузі психологія.

Методи та методика дослідження. Дослідження вимагало залучення таких методів: текстово-інтерпретаційний метод, який дозволив проаналізувати психологічні терміни в науково-популярній літературі; описовий метод задля опрацювання фактичного матеріалу; елементи контекстуального методу та порівняльний аналіз.

Результати та дискусії. Оскільки побутування термінів не обмежене спеціальними текстами первинної сфери функціонування і терміни вживаються в неспеціальному середовищі, наприклад, у публіцистиці та художній літературі, галузі їх функціонування поділяються на первинну і вторинну [7, с. 82].

Матеріалом дослідження слугували твори Олівера Сакса, відомого американського невролога і нейропсихолога британського походження, письменника і популяризатора медичної психології. Олівер Сакс – автор ряду популярних книг, що описують клінічні історії його пацієнтів. Його книги перекладено на більш ніж 20 мов світу, а сам автор є продовжувачем традиції «клінічних оповідань» XIX ст. Його твори не багаті медичними подробицями, скоріше він акцентує увагу на власних переживаннях пацієнтів. А також на тому, що деяким пацієнтам, які були «ненормальними» в одній області, іноді вдавалося знайти себе в іншій, хоча їх патологія залишалася при цьому невиліковною [16].

Специфіку науково-популярного тексту обумовлено, передусім, тим, що такі тексти створюють, не маючи на меті вузькоспеціалізованого вивчення, як власне науковий текст, а задля масового поширення інформації для популяризації певних наукових відомостей.

Проведений аналіз структурних особливостей психологічної термінології показав, що психологічні терміни побудовано за різними морфологічними та синтаксичними схемами. За структурною характеристикою переважна більшість досліджуваних психологічних термінів є похідними. З них близько 20 % – терміни-словосполучення, 40 % створено за допомогою різних способів словотворення (суфіксація, префіксація, словоскладання). Процес словотвору термінів за допомогою суфіксації є одним з найпродуктивніших способів поповнення термінологічного апарату психології.

Усі терміни в матеріалі дослідження за своєю будовою поділяються на:

– прості (складаються з одного слова): **glioma** – *a malignant tumour of the glial tissue of the nervous system* [10], **benign** – *of no danger to health; not malignant or disease-causing* [1];

– складні (складаються з двох основ): **neuroplasticity** – *the ability of the nervous system to adapt to trauma or disease; the ability of nerve cells to grow and form new connections to other neurons* [9], **neuropsychology** – *the study of the relationship between behaviour, emotion, and cognition on the one hand, and brain function on the other* [10];

– терміни-словосполучення (складаються із декількох компонентів): **head injure** – *any physical injury to the scalp or skull or any brain damage that may result*; **Ménière's disease** – *a disease of unknown cause affecting the membranous labyrinth of the ear, causing progressive deafness and attacks of tinnitus and vertigo* [9].

Аналіз науково-популярних творів (за формальною структурою) засвідчив, що співвідношення термінів-слів і термінів-сполучень психологічного спрямування становить відповідно 254 та 45. Зауважимо, що лише 6 ТС притаманна трикомпонентна структура, наприклад: **Guillain-Barré syndrome** – *an acute disorder of the peripheral nerves, often preceded by a respiratory infection, causing weakness and often paralysis of the limbs* [10], **organic brain syndrome** – *an acute or chronic mental dysfunction (such as Alzheimer's disease) resulting chiefly from physical changes in brain structure and characterized especially by impaired cognition* [18]. 1ТС налічує чотири компоненти: **Functional Magnetic Resonance Imaging** – *a special radiological test that uses magnetic waves to create pictures of an area, including bones, muscles, and tendons*. Решта, 38 ТС, складаються із двох компонентів, наприклад: **retrograde amnesia** – *Inability to recall previously learned information or past events* [9], **blood supply** – *the flow of blood to different parts of the body* [4].

Психологічна фахова мова містить багато назв хвороб, патологічних станів та процедур. Це зумовлює існування в її складі багатьох термінологічних словосполучень. Ураховуючи наявність багатокомпонентних ТС в досліджуваному матеріалі, виявлено такі моделі ТС:

- 1) іменник + іменник (10 ТС), наприклад: **time agnosia** – *loss of comprehension of the succession and duration of events* [9];
- 2) прикметник + іменник (20 ТС), наприклад: **visual acuity** – *sharpness of vision, measured by the ability to discern letters or numbers at a given distance according to a fixed standard* [10];
- 3) прикметник + прикметник + іменник (2 ТС) наприклад: **transient global amnesia** – *a state, lasting for less than 24 hours, in which there is inability to form new memories and in which there is loss of memory for periods of up to years (retrograde amnesia) prior to the attack* [18];
- 4) іменник + іменник + іменник (1 ТС) наприклад: **positron emission tomography** – *a sectional view of the body constructed by positron-emission tomography* [10];
- 5) іменник + прийменник + іменник (1ТС) наприклад: **loss of memory** – *the fact or process of losing the ability to store and remember information* [9].

Частим явищем є залучення аббревіатур і скорочень. Терміни-аббревіатури утворено шляхом аббревіації, тобто шляхом скорочення довгих мовних формул і згортання їх до

семантичної єдності. А. М. Письмиченко зауважує: «доцільна та особлива інформативна зручність аббревіатурних утворень у термінології не викликає жодних сумнівів» [13, с. 29–30].

Абревіатури і скорочення, утворення яких є наслідком прагнення до стислості та ясності, – частотне явище серед психологічної термінології англійської мови:

fMRI scanning (functional magnetic resonance imaging) – *a special radiological test that uses magnetic waves to create pictures of an area, including bones, muscles, and tendons* [9];

TGA (Transient Global Amnesia) – *a state, lasting for less than 24 hours, in which there is inability to form new memories and in which there is loss of memory for periods of up to years (retrograde amnesia) prior to the attack* [col];

IQ – *a number used to express the apparent relative intelligence of a person; proficiency in or knowledge of a specified subject* [18].

Аналіз частиномовного складу корпусу психологічних термінів в науково-популярній літературі на матеріалі збірок Олівера Сакса показав, що досліджуваний корпус представлено іменниками, дієсловами та прикметниками:

- a) **agony** – *intense pain of mind or body* [18], **impairment** – *a decrement in the body's typical physiological or psychological functioning* [9];
- b) **afflict** – *cause pain or trouble to; affect adversely* [10], **bewilder** – *cause (someone) to become perplexed and confused* [10];
- c) **congenital** – *of or relating to a condition that is present at birth, as a result of either heredity or environmental influences* [1], **treatable** – *able to be healed or cured, especially medically* [10].

Семантичний аналіз психологічної термінології в англійському науково-популярному тексті свідчить про різноманітність її змістовності та дозволив розподілити її за низкою семантичних критеріїв. Тому, на підставі семантики основного компонента, виділено такі лексико-семантичні категорії психологічної термінології: «об'єкт», «суб'єкт», «назви хвороб та патологічних станів», «процедури, маніпуляції», «психологічні стани», наприклад:

- 1) **cortex** – *the outer layer of the cerebrum (the cerebral cortex), composed of folded grey matter and playing an important role in consciousness* [10];
- 2) **patient** – *a person receiving or registered to receive medical treatment* [10];
- 3) **apraxia** – *inability to perform particular purposive actions, as a result of brain damage* [9];
- 4) **testing** – *controlled analysis to determine specific findings* [9];
- 5) **melancholy** – *the mental faculty that enables one to retain and recall previously experienced sensations, impressions, information, and ideas* [10].

Психологічна термінологія, що функціонує в науково-популярному тексті, може вживатись як у своїй прямій номінації, так і набувати різних конотацій. Це досягається за рахунок уведення терміна в певні умови контексту, який містить визначення, пояснення для розкриття семантичної структури і етимології терміна.

Висновки. Англійська психологічна термінологія в науково-популярному тексті являє собою сукупність номінативних одиниць різних структурних рівнів, які можуть бути класифіковані за декількома критеріями, а саме за особливостями морфологічної та синтаксичної структури, лексичною ознакою, семантикою основного компонента.

З'ясовано, що співвідношення термінів-слів та термінологічних словосполучень становить 254 до 45 одиниць відповідно. За структурною характеристикою переважна більшість психологічних термінів є похідними. Утворення термінів за допомогою суфіксації є одним з найпродуктивніших способів поповнення термінологічного апарату психології.

Домінантною серед термінологічних словосполучень є двокомпонентна модель (38 ТС), зафіксовано лише шість трикомпонентних моделей та одне термінологічне словосполучення, яке складається з чотирьох компонентів. Зафіксовано також шість випадків утворення термінів за допомогою аббревіатур та словосполучень.

Частиномовний склад корпусу термінів-слів представлено іменниками, які є домінуючими, прикметниками та дієсловами.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо в тематичному ранжуванні англомовної психологічної лексики на більшому за обсягом матеріалі (увесь літературний доробок Олівера Сакса) та з використанням складнішого дослідницького апарату.

References

1. *American Heritage Dictionary*. Mode of access: <https://ahdictionary.com>
2. Batsevych, Florij. 2000. *Osnovy komunikatyvnoi deviatolohii*. Lviv: LNU im. Ivana Franka.
3. Bezhodova, Nadiia. 2004. "Spivvidnoshennia poniat terminolohiia – profesionalizm – nomenklatura (teoretychnyi aspekt)". *Visnyk Lvivskoho Universytetu*. Lviv.
4. *Collins Dictionary*. Mode of access: <https://www.collinsdictionary.com>
5. Hrytsenko, Pavlo. 2011. "Sohodennia ukrainskoho terminoznavstva". *Terminolohichnyi visnyk* 1:5–6. Mode of access: http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2011_1_3
6. Ivanov, P. 1967. *Obschaya psihologiya*. Tashkent: Ukituvchi.
7. Leychik, Vladimir. 1990. "Osobnosti funktsionirovaniya terminov v tekste". *Filologicheskie nauki* 3:80–87.
8. Lobanova, A. 2010. "Perevodcheskie aspekty psihologicheskoy terminosistemy". *Nauchno-hudozhestvennyi sbornik* 2:48–50.
9. *Medical Terminology Dictionary*. Mode of access: www.babylon.com/define/63/Medical-Terminology-Dictionary
10. *Oxford Learner's Dictionary*. Mode of access: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>
11. Panfilov, Vladimir. 1977. *Filosofskiye osnovy zarubezhnykh napravleniy v yazykoznanii*. Moskva.
12. Ponomariv, Oleksandr. 2000. *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy*. Ternopil.
13. Pysmychenko, Anatolij. 1987. *Abreviatsiia u budivelnni terminosystemi*. *Kultura slova* 33:29–30.
14. Sacks, Oliver. 1970. *The Man Who Mistook His Wife for a Hat: And Other Clinical Tales*. Harper Colins. Mode of access: https://royallib.com/book/Sacks_Oliver/the_man_who_mistook_his_wife_for_a_hat_and_other_clinical_tales.html
15. Sacks, Oliver. 2010. *The Mind's Eye*. Macmillan Publishers UK. Mode of access: https://royallib.com/book/Sacks_Oliver/the_minds_eye.html
16. Sacks, Oliver. 2019. Mode of access: <https://www.oliversacks.com/>
17. Stakhovska, Nataliia. 2001. "Termin yak element systemy movnoho vyrazhennia spetsialnykh poniat". *Ukrainska terminolohiia i suchasnist* 4:277.
18. *The Webster Thesaurus*. <http://www.merriam-webster.com>
19. Verstiuk, A. 2011. "Do pytannia pro stanovlennia suchasnoi ukrainskoi terminolohii". *Tendentsii ta perspektyvy formuvannia profesiinoi leksyky*.

Шелудченко Светлана, Пивень Наталия. Психологические термины в англоязычной научно-популярной литературе: лексические, структурные и семантические (на материале рассказов Оливера Сакса «The Man who Mistook his Wife for a Hat» и «The Mind's Eye»). Статья посвящена исследованию терминов в области психологии на материале английской научно-популярной литературы, специфика которой обусловлена её предназначением, а именно повсеместным внедрением научной информации для популяризации научных данных, что служит противовесом собственно тексту научному, который обращён к специалистам для узкоспециализированного изучения. В статье определены лексические, структурные и семантические особенности психологических терминов в английской научно-популярной литературе на материале произведений американского врача-невролога и нейропсихолога Оливера Сакса. Установлено и проанализировано 299 психологических терминов на материале произведений «The Man who Mistook his Wife for a Hat» та «The Mind's Eye». Определено соотношение употребляемых терминов-слов и терминологических словосочетаний на основе проанализированного материала. Изучение научно-популярных произведений (за критерием формальной структуры) показало значительное превалирование терминов-слов психологического направления в сравнении с тематическими терминологическими словосочетаниями.

Анализ структурных особенностей психологической терминологии засвидетельствовал наличие разных морфологических и синтаксических моделей при формировании психологических терминов-слов и терминологических словосочетаний. Доказано, что по критерию структурной характеристики большинство психологических терминов-слов есть производными. Процесс словообразования терминов при помощи суффиксации установлен как один из самых продуктивных способов пополнения терминологического аппарата психологии. Определена частеречная принадлежность терминов-слов исследуемого корпуса и доказано, что его компонентами есть имена существительные, глаголы и имена прилагательные. Проиллюстрированы такие модели терминологических словосочетаний, связь в которых бессоюзная, как имя существительное + имя существительное, имя прилагательное + имя существительное, имя прилагательное + имя прилагательное + имя существительное, имя существительное + имя существительное + имя существительное. Акцентировано внимание на превалировании двухкомпонентных моделей терминов-слов. Зафиксирована одна четырехкомпонентная модель. По критерию семантики основного компонента, выделены 5 лексико-семантических категорий психологической терминологии:

«объект», «субъект», «названия болезней и патологических состояний», «процедуры, манипуляции», «психологические состояния».

Ключевые слова: термин, термин-слово, терминологическое словосочетание, психологическая терминология, научно-популярная литература.

Sheludchenko Svitlana, Piven Nataliia. The Psychological Terms of Popular-Science Style in English Literature (A Study of Narratives by Oliver Sacks “The Man Who Mistook His Wife for a Hat” and “The Mind’s Eye”). The article is devoted to the study of terms in the field of "psychology" on the basis of English popular science literature. The specificity of the popular scientific text is determined due to the fact that these texts are created for the purpose of mass-circulation of scientific information to popularize certain amounts of scientific information, and not for highly specialized study, as the actual scientific texts. Significant attention has been paid to lexical, structural and semantic properties of psychological terms in popular science literature. Two narratives, namely “The Man Who Mistook His Wife for a Hat” and “The Mind’s Eye”, written by an English neurologist, Oliver Sacks, have been analyzed and 299 psychological terms have been singled out.

The ratio of the terms-words and terminological phrases on the basis of the studied material has been investigated. The study of popular science works (according to the formal structure) has showed that the correlation of terms-words and terminological combinations in the sphere of psychology is 254 and 45 respectively. The article deals with the analysis of structural features of psychological terminology. It has been proved that psychological terms and terminological combinations are constructed according to various morphological and syntactic patterns. With respect to their structural characteristics, the vast majority of psychological terms have been acknowledged as derived. The process of word formation of terms with the help of suffixation has been asserted to be one of the most productive ways to replenish the terminological apparatus of psychology.

The detailed analysis describing the structural models of psychological terms has been given. Considering the logical category, the belonging of terms-words to the parts of speech has been outlined. Two-component models of terminological combinations have been manifested as the most frequent ones. The semantic features of psychological terms have been examined. Due to their semantic feature of the main component, five semantic categories such as “object”, “subject”, “names of diseases and pathological states”, “procedures” and “psychological states” have been singled out.

Key words: a term, a term-word, a terminological word combination, psychological terminology, popular-science literature.